

нерівномірного розвитку регіонів, призупинити таким чином наростаючу нерівність у соціально-економічному розвитку областей України.

### Список використаної літератури

1. Децентралізація влади – ключове питання конституційної реформи: всеукраїнський форум учених-право-знавців // Право України. – 2015. – № 11. – С. 53.
2. Новікова К.І. Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави / К.І. Новікова, А.В. Ільїна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011.– №4. – С. 36–41
3. Офіційний сайт державної служби статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/).
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs\\_project](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs_project).
5. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs\\_project](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs_project).
6. Яковець С. Заходи щодо запобігання легалізації —брудних коштів / С. Яковець // Вісник податкової служби України. – 2002. – № 20. – С. 31–32.
7. Experts tell government how to de-shadow economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.info/economics/1000407-expertstell-government-how-to-de-shadow-economy.html>.
8. Financial cbonds information [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.cbonds.pl/news/item/578985>.

**ЮЛІЯ ЧОРНОГУЗ**  
факультет банківського бізнесу  
Тернопільський національний економічний університет

**Науковий керівник:**  
к. е. н., доцент Малахова О. Л.

## ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розглядаються сутність, основні причини, та негативні наслідки тіньової економіки. Доведено, що саме тіньова діяльність в національній економіці призводить виступає деструктивним чинником, що гальмує розвиток економіки України. Досліджено рівень мінізації економіки впродовж 2010-2016 років, та окреслені можливі шляхи її подолання.*

***Abstract.** The article discusses the essence, the main reasons and the negative effects of the shadow economy. It has been proved that shadow activity in the national economy leads performs destructive factor that inhibits the development of economy of Ukraine. Examined the level of economic activity during the 2010-2016 years, and outlined possible ways of its overcoming.*

***Ключові слова:** тіньова економіка, нелегальні операції, корупція, тіньовий оборот у банківському секторі.*

***Keywords:** shadow economy, illegal operations, corruption, shadow turnover in the banking sector.*

**Постановка проблеми.** Однією з головних перешкод подальшого соціально-економічного розвитку України є глибока тінізація економіки. Великі масштаби тіньової економіки відбиваються на обсягах і структурі ВВП, гальмують соціально-економічні реформи та спотворюють показники економічного розвитку. Ця проблема актуальна сьогодні, ще і тому, що обсяги тіньової економіки та її вплив на суспільне життя досягли таких масштабів при яких їх недооцінка може призвести до великих помилок в визначенні пріоритетів соціально-економічної політики, яка здійснюється державою.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Серед учених, що вивчали цю проблему, варто виділити насамперед В. І. Антипова, З. С. Варналія, В. М., О.Л.

Малахову, Поповича, О. В. Турчинова. Проте вони в основному досліджували можливість процесу детінізації економіки, приділяючи лише опосередковану увагу правовим питанням регулювання забезпечення фінансової безпеки держави за умов масштабного функціонування тіньової економіки, а неналежне забезпечення стану фінансової безпеки держави є передумовою для погіршення добробуту українського суспільства.

**Виклад основного матеріалу.** Дуже негативним для суспільства є поширення тіньових відносин на практично всі галузі соціальної сфери, йдеться про вирішення проблем пов'язаних з доходами населення, безробіттям, соціальним розшаруванням, пенсійними виплатами, а від так і низьким рівнем життя населення. Це призводить до незахищеності громадян та суб'єктів господарювання, посилення спалахів соціальної напруги, а також формуванню негативної думки про державу в світі. Тому забезпечення стійкого економічного розвитку, поліпшення життєвого рівня широких верств населення та забезпечення соціальної злагоди залежать саме від подолання цих перешкод.

Історія тіньової економіки розпочинається з виникненням держави, тоді ж з'являються окремі ознаки тіньової економіки. У ХХ ст. для країн, що переживають системну кризу, проблеми тіньової економіки набули великого значення. Із 70-х рр. минулого століття тема тіньової економіки стає популярною у західних економістів, а з 80-х рр. – і в Радянському Союзі. Такий інтерес був зумовлений розростанням тіньового сектору економіки, його проникненням в усі сфери економічних і суспільних відносин майже в усіх країнах світу, а також тим, що поширення тіньової економіки сьогодні криє в собі загрозу їх національній безпеці. Проте кількісні та якісні параметри тіньової економіки дуже відрізняються залежно від конкретних економічних, соціальних, історичних і культурних особливостей тієї чи іншої країни. Явище тіньової економіки нерозривно пов'язане з існуванням державної форми організації суспільного життя.

Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка заборонена законодавством України, розвивається поза її обліком та контролем, а тому не

відображається в офіційній статистиці. «Тіньові» підприємства не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, вони не сплачують податків, збільшуючи власні прибутки. Також до поняття «тіньова економіка» можна віднести терміни-синоніми: неформальна, підпільна, прихована, підземна, неофіційна, вторинна тощо.

Для того, щоб детальніше визначити сутність тіньової економіки, потрібно виділити її складові. На думку зарубіжного вченого Е.Фейга, існує дві основні складові тіньової економіки:

1) економічна діяльність, що є легальною, неприхованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою;

2) протизаконна, свідомо приховувана економічна діяльність.

До першої складової тіньової економіки належить виробнича діяльність у домашніх господарствах, невеликі підробітки (догляд за дітьми, дохід, отримуваний від сільського господарства, виконання ремонтів власними силами тощо). Ця діяльність не враховується під час визначення обсягу валового національного доходу. Цей сектор Е.Фейг та інші науковці назвали «неформальною економікою».

До другої складової Е.Фейг включає заборонену в державі економічну діяльність, кримінальні діяння, а також усі інші види діяльності, які повинні враховуватись і контролюватись державою, однак суб'єкти такої діяльності свідомо її приховують для ухилення від оподаткування або в інших протиправних цілях. Цю складову доволі часто називають «підпільною економікою».

Економічне коріння тіньової економіки - це суперечності між зростаючими потребами суб'єктів господарювання та обмеженими можливостями легального суспільного виробництва.

Поширення тінізації економіки, глибина її вкоріненості в суспільствах зумовлює макроекономічні диспропорції та структурні деформації суспільно-економічного розвитку, що призводить до різкого зниження ефективності державної політики, визнання тіньової економіки однією з загроз національним

інтересам країни й національній безпеці в економічній сфері. Це зумовлює об'єктивну необхідність розробки теоретико-методологічної концепції щодо практичної реалізації шляхів і способів детінізації економіки в трансформаційних суспільствах.

Тіньова економіка, маючи об'єктивний характер, існує в будь-яких економічних системах. Проте в країнах з перехідною економікою проблема обсягу та динаміки розвитку тінізації економіки набуває особливої актуальності. Адже недооцінка, неврахування обсягу тіньової економіки призводять до значних помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних і фінансових пропорцій, а відтак реалізації економічної політики в цілому. Саме тому теоретико-методологічні підходи до визначення сутності, причин існування та оцінки обсягу тіньової економіки, а також пропозицій щодо істотного її скорочення є одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень.

Наявність тіньового сектора стає глобальною проблемою сучасності. В Україні вирішальну роль у його розвитку зіграли повільні темпи і непослідовність економічних перетворень, тому тіньова економіка виступає не тільки і не стільки причиною, скільки наслідком деформації легальної економіки.

Чинники, які впливали на розвиток тіньового сектору в Україні: політична невизначеність, недовіра до дій влади; недостатність інституційного забезпечення економічної політики; неузгодженість державної економічної політики з інтересами значної кількості господарюючих суб'єктів; неефективність управління державною власністю і захисту прав власників; системні вади податкової політики (у т.ч. непередбачуваність та непрозорість державної політики у фіскальній сфері); корупція та високий рівень злочинності; незбалансованість державної регуляторної політики; недосконалість бюджетної політики; деформація структури зайнятості; недосконалість ринкових відносин.

Загалом серед основних причин з яких українські підприємці ідуть в тінь можна виділити, дві найбільш важливі по-перше, недосконалість податкової системи, в наслідок чого підприємства змушені приховувати свої доходи оскільки ті податки, які існують є тягарем для них. За оцінками експертів загальне податкове навантаження в Україні майже вдвічі перевищує аналогічний показник серед країн до яких вона відноситься за показником ВВП на душу населення, це стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності і по-друге, це процеси пов'язані з диференціацією населення за рівнем доходів і збільшення кількості бідних. Бідність приймає великі масштаби, сьогодні в державі утворюються основні соціальні прошарки, різниця між якими полягає у рівні матеріального достатку. Соціальна структура українського суспільства складається з бідних, малозабезпечених, середніх, а також багатих прошарків населення. При цьому до бідних можемо віднести людей, яким постійно не вистачає найнеобхідніших товарів та послуг, тобто це є особи з доходами нижчими за прожитковий мінімум. В наслідок чого бідні люди повинні шукати джерела доходів і, таким чином, потрапляють у тіньову економіку. Найбільш розповсюдженими формами тіньової зайнятості є вулична торгівля, послуги населенню з будівництва, різноманітна посередницька діяльність. Як правило, при здійсненні цих видів діяльності не укладаються договори або контракти, а доходи не реєструються в податкових органах. Навіть законослухняні підприємці, які нібито сплачують податки ведуть так звану подвійну бухгалтерію, тобто, до державних фондів потрапляють платежі зі заробітної платні, яка в двічі менша за ту, яка виплачується робітникам реально. Таким чином, держава втрачаючи великі кошти, внаслідок приховування доходів від оподаткування, не має можливості вирішувати цілу низку досить складних соціальних проблем.

Крім того, розширення процесів тінізації в економіці призводить до зростання рівня організованої злочинності, створюючи при цьому умови для швидкого росту криміналу, оскільки вони виступають одним з джерел її ресурсного забезпечення. В наш час існує багато злочинних утворень в сферах

банківської, зовнішньоекономічної діяльності, незаконного обігу наркотиків та зброї, і діяльність цих формувань посилюється. Вони бажають встановити контроль над всіма сферами малого та середнього бізнесу, намагаючись поділити сфери впливу, а це, звісно, негативно впливає на соціально-економічні процеси, які відбуваються в державі, і аж ніяк не створює умови для поліпшення життєвого рівня громадян.

Масштаби тіньової економічної діяльності істотно впливають на обсяги і структуру ВВП, призводять до спотворення офіційних даних про його величину. Високий рівень тінізації негативно впливає на її конкурентоспроможність, ефективність структурних та інституційних реформ.

Необхідно визнати, що формування масштабного тіньового сектора в Україні значною мірою обумовлене послабленням управління економічними процесами з боку держави, суттєвими недоліками економічної політики, в тому числі незадовільним станом економічного законодавства.

За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у січні-вересні 2016 року рівень тіньової економіки в Україні склав 35% від офіційного ВВП. Найбільших масштабів тінізація економіки досягла у таких державах, наприклад, у Нігерії оцінювалась у 72% офіційного ВВП, Таїланді (71%), Єгипті (68%), Болівії (66%) і Панамі (62%).

За даними офіційної статистики, в небанківському обігу перебуває близько 40% всієї грошової маси України. Величезна кількість тіньових товарно-грошових операцій здійснюється в Україні з використанням валюти інших держав, й передусім - це долари США готівкою.

Одним із головних наслідків тінізації економіки є деформація податкової системи. Вона проявляється у нерівномірності галузевого податкового навантаження і скороченні розходів бюджету. Ухилення від сплати аналогів приводить до зростання податкового навантаження на законослужняних платників податків. В результаті частина їх переходить в „тінь”. А далі коло замикається: ріст податкового навантаження на тих хто залишився посилюється і вони намагаються також перейти в „тінь”. Загальний об’єм

виробництва товарів та послуг не міняється, але його офіційна частина зменшується.

Тіньова економіка значно зменшує ефективність макроекономічного регулювання. Відсутність певних даних о масштабах і структурі розвитку „тіні” не дозволяє уряду приймати адекватні економічні рішення.

Наприклад, якщо уряд не знає, що темпи росту тіньового сектору випереджають темпи росту легальної економіки, він помилково може продовжувати стимулювати економічний ріст. Тоді традиційні у цьому випадку зростання грошової маси, ріст державних витрат і зм'якшення кредитно-грошової політики можуть змінити економіку і визвати ріст інфляції. Якщо товари і послуги, які виробляються в „тіні” дешевше легальних, уряд може переоцінити темпи інфляції.

Основні наслідки тінізації для офіційного сектору економіки: втрата податкових надходжень до бюджету; ускладнення виконання фінансових зобов'язань держави; недовіра управлінських рішень; скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів; зменшення інтересу потенційних стратегічних інвесторів; зростання рівня криміналізації суспільства через збільшення кількості економічних злочинів.

Тіньова економіка відіграє позитивні та негативні функції в державі. Негативні функції пов'язані з дестабілізацією економічного становища України, недофінансуванням державного бюджету України, що, у свою чергу, впливає на його виконання, і врешті-решт, на добробут населення країни. Серед позитивних функцій слід назвати такі: надання робочих місць, забезпечення доходів зайнятих у тіньовому секторі осіб та їх сімей. Тобто тіньова економіка виступає свого роду соціальним амортизатором, заповнює ніші на ринку споживчих товарів і послуг, задовольняє попит населення з низькою платоспроможністю.

Водночас до позитивних наслідків тіньової економіки належать:

1) нагромадження капіталу, оскільки в тіньовій економіці кошти обертаються набагато швидше, то й відтворюються вони також швидко. Хоч



капітал буває доволі сумнівного походження, але в подальшому його можна використати на легальний бізнес.

2) Реалізація ідей, урахувавши українське законодавство, можна сказати, що в нас доволі важко реалізувати свою ідею цілком легально, або інколи надто довго потрібно ходити по багатьох інстанціях і збирати різноманітні довідки, а тіньова економіка дає змогу швидко реалізувати ці ідеї, хоч і не зовсім легально.

3) Формування механізмів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Тепер розглянемо негативні наслідки розвитку тіньової економіки в Україні. Можна зазначити, що існують такі види негативних наслідків тіньової економіки в Україні:

– економічні (зменшення обсягів податків, невпорядкованість та нерегульованість розвитку економіки, зменшення інвестиційної привабливості національної економіки, неможливість використання тіньових коштів в екстрених цілях (під час фінансово-економічної кризи, стихійного лиха, надзвичайного стану тощо);

– соціальні (видача зарплати в конвертах, зменшення обсягів пенсійного забезпечення, неможливість сформувати ефективну систему охорони здоров'я, втрата довіри громадян до органів державної влади);

– політичні (складність управління економікою країни, створення негативного іміджу держави).

Слід зазначити, що тіньова економіка продовжує набувати організованого характеру використовуючи при цьому нахабні форми діяльності поза законом. Це означає, що все це потребує опрацювання і утворення нового підходу до вирішення проблем, об'єднання зусиль органів влади та місцевого самоврядування, здійснення комплексу правових, економічних, організаційних заходів спрямованих на обмеження тінізації.

Важливими напрямками в процесі детінізації економіки мають стати: • подальша податкова реформа, спрямована на зниження податкового тягаря та

спрощення системи оподаткування; зменшення надмірної чисельності нормативно-правових актів, забезпечення узгодженості багатьох актів між собою, забезпечення стабільності їх дії; підвищення ефективності управління державною власністю і майном; скорочення рівня монополізації виробництва та розвитку конкурентного середовища; забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків; впровадження ефективних механізмів повернення до офіційного обігу коштів не злочинного походження; створення сприятливого інвестиційного клімату в офіційній економіці.

Таким чином, тіньова економіка, яка має об'єктивний характер, існує в будь-яких країнах світу.

**Висновки та рекомендації.** Поняття “тіньова економіка” – складне та багатогранне, яке можна розглядати з різних точок зору, загалом це економічна діяльність, яка відбувається поза законодавством країни. Поширення в Україні такого соціально-економічного явища, як тіньова економіка являє собою суттєву перешкоду забезпеченню сталого розвитку національної економіки. На сьогодні виникла потреба у розробці та впровадженні дієвих механізмів виведення капіталу “з тіні”, детінізації української економіки.

Поширення і масштабність тіньової економіки в Україні зумовлюється відсутністю усталених норм і правил економічної діяльності, їх постійними змінами та невідповідністю вимогам часу. Високий рівень тінізації економіки України зумовлений несприятливим інституційним середовищем ведення бізнесу.

### **Список використаної літератури**

1. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. Ред.. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.
2. Шнайдер Ф. Тіньова економіка в усьому світі: що ми дійсно про це знаєм //Європейський журнал з політичної економії. -2012 р. -№ 3. - С.598 – 642

3. Тіньова економіка в Україні - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова\\_економіка\\_в\\_Україні](https://uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка_в_Україні)
4. Офіційний сайт міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.me.gov.ua](http://www.me.gov.ua).
5. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 5. - С. 76-84.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ  
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**